

Світлана Годжал
Острог (Україна)

М. ГРУШЕВСЬКИЙ В ДОСЛІДЖЕННЯХ М. АНТОНОВИЧА

Михайло Сергійович Грушевський – один із найвеличніших синів українського народу, автор близько 2000 праць, засновник історичних шкіл, один із провідних суспільно-політичних діячів України ХХ ст. Вивчення постаті видатного історика та його наукового доробку постійно перебувало під пильним оком науковців. Поза межами України у другій половині ХХ ст. історики мали більшу можливість вивчення життя та творчості М. Грушевського, бо вони, на відміну від радянських дослідників, не перебували під партійним контролем.

Досліджував творчість М. Грушевського й відомий український закордонний вчений, представник наукової династії Антоновичів Марко Дмитрович. Він був внуком українського історика Володимира Антоновича, сином історика та мистецтвознавця Дмитра Антоновича, молодшим братом історика України Михайла Антоновича.

Відомий громадсько-політичний діяч, історик та організатор науки багато років Марко Дмитрович був членом Українського історичного товариства, створеного в США у 1965 р., а також співредактором (з другого випуску) заснованого у 1963 р. журналу «Український історик». Загалом він написав вісім статей, присвячених різним аспектам життя та діяльності М. Грушевського, що з'явилися на сторінках «Українського історика» протягом 1969–1992 рр. У них розкривалися міжособистісні зв'язки Велико-го Українця з різними науковими, громадськими та культурними діячами. Статті переважно базувалися на епістолярній спадщині та часто розкривали маловідомі факти з життя М. Грушевського.

Марком Антоновичем було досліджено і введено до наукового обігу листування Михайла Грушевського та його сучасників – ці матеріали було залучено із фондів архіву УВАН і НТШ у Нью-Йорку.

Публікацію листування М. Грушевського з Т. Починком (видавець газети в США) Марко Антонович супроводжує коментарем про життя та політичні і наукові погляди між обома адресатами. У продовження цього в наступному номері «Українського історика» за 1970 р. публікується продовження епістолярію між вищезгаданими особами. Завдяки бажанню Т. Починка допомогти М. Грушевському фінансово і зав'язалося це листування, яке тривало майже два роки (1923–24). Однак, поряд із суто діловими справами М. Грушевський у листах заторкав також важливі громадські та політичні питання, інколи питання особистого характеру, оскільки його з Т. Починком об'єднували спільні соціалістичні переконання. Листів Т. Починка не надруковано, однак з деяких листів М. Грушевського можна відчутти, що Т. Починкові було приємно листуватися з такою славетною людиною, а водночас що він був здивований, що М. Грушевський йому – самоучці – відповідав на його листи і відносився дружньо.

У статті «До взаємин М.С. Грушевського з С.О. Єфремовом» (1975 р.) М. Антонович характеризує взаємовідносини між ними як ворожі. Причина того – непорозуміння навколо видання «Літературно-наукового вістника» та його змісту. В статті йдеться про шляхи вирішення конфлікту між ними та окреслюється роль у тому О.І. Лотоцького. Тут прослідковується, як наукові погляди М. Грушевського впливали на його відносини з представниками інтелектуального середовища тогочасного Києва.

У публікації «О. Кониський і М. Грушевський» (1984 р.) Марко Антонович вказує на те, що О. Кониський вважав М. Грушевського своїм «ідейним сином». Найбільший вплив на формування М. Грушевського як вченого та громадського діяча мали В. Антонович та О. Кониський. Хоча М. Грушевський розпочинав свою діяльність під впливом О. Кониського, проте пішов по житті власним шляхом. Співпраця цих двох діячів, дуже неоднакових сво-

їми здібностями, інтересами, характерами, темпераментами мала значні наслідки в українському житті.

М. Антоновичем у 1984 р. було опубліковано розвідку та матеріали справи щодо Михайла Сергійовича з боку австрійської влади. Марко Дмитрович наводить факти недолугості австрійської бюрократичної машини та вказує на фальсифікацію справи проти М. Грушевського. Публікація справи, яка була недоступна радянським історикам (адже зберігається в австрійському архіві), надає змогу більш об'єктивно дослідити життя Михайла Сергійовича.

Документальна публікація М. Антоновича «Зізнання Степана Томашівського: коментарі та переклад», що була опублікована 1972 р., представила український переклад німецькомовного виступу Томашівського (з машинопису) перед австрійським військовим судом із свідченнями проти М.С. Грушевського. У цьому випадку публікатор супроводив переклад документу повним археографічним коментарем щодо всіх особливостей оригіналу, що дає підстави оцінити високий рівень цієї документальної публікації М. Антоновича.

В одній зі статей, опублікованій у номері за 1991–1992 рр., на основі епістолярної спадщини І. Франка розглядаються взаємовідносини між двома титанами науки. М. Антонович спростовує твердження про ворожі відносини між М. Грушевським та І. Франком. Конфлікт між ними був пов'язаний із друком на сторінках «Літературно-наукового вістника» праці І. Франка «Історія української літератури». Спочатку М. Грушевський допомагав видати цю працю, навіть знайшов кошти на гонорар для автора, проте потім відмовився допустити до друку ні у видавничій спілці, ні в виданнях НТШ. Водночас, М. Антонович доводить, що відносини між ними «якщо не було дружніми (як до хвороби І. Франка), то просто коректними як між колегами», але аж ніяк не ворожими.

У статті «Щодо дискусії навколо М. Грушевського» (1992 рр.) М. Антонович виступив із захистом М. Грушевського як громадсько-політичного діяча. Написання цієї праці було викликане провокативною статтею О. Прицака у журналі «Листи до приятелів» (1966 р.). Останній звинувачував М. Грушевського у тому, що він

«своєю науковою та політичною діяльністю спричинився у вирішальний спосіб до моральної і фізичної ліквідації української аристократії». На підтвердження свого твердження, за переконанням М. Антоновича, О. Пріцак не наводить жодного наукового факту. Разом із тим, ведеться дискусія щодо політичних переконань М. Грушевського. О. Пріцак говорить, що М. Грушевський був антидержавником, в той же час М. Антонович вказує на те, що останній перебував під впливом різних політичних течій і, відповідно, в певні періоди свого життя змінював свої політичні погляди. У зв'язку з цим, на думку вченого, М. Грушевського не можна назвати представником лише якогось одного політичного напрямку.

Марко Антонович, вивчаючи постать М. С. Грушевського, опирається на листування та інші архівні матеріали, відкриваючи нові факти з його життя, наукової та громадсько-політичної діяльності. І хоча дослідник у своїх статтях певною мірою ідеалізує М. Грушевського, проте, завдяки публікації досі невідомих джерел епістолярного походження й архівних матеріалів та їх аналізу ним було розширено джерельну базу грушевськознавства та досліджено маловідомі аспекти проблеми.

Список основних джерел та літератури:

1. Антонович М. Д. Листи М. Грушевського до Т. Починка / М. Антонович // Український історик. – 1969. – Т. VI. – Ч. 4 (24).
2. Антонович М. Д. Листи М. Грушевського до Т. Починка з додатком двох листів до Д. Островського / М. Антонович // Український історик. – 1970. – Т. VII. – Ч. 1-3 (25-27).
3. Антонович М. Д. До взаємин М. С. Грушевського з С. О. Єфремовим / М. Антонович // Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – Т. XII. – Ч. 1-2 (45-46).
4. Антонович М. Д. О. Кониський і М. Грушевський / М. Антонович // Український історик. – 1984. – Т. XXI. – Ч. 1-4 (81-84).
5. Антонович М. Д. Справа Грушевського / М. Антонович // Український історик. – 1984. – Т. XXI. – Ч. 1-4 (81-84).
6. Антонович М. Д. До дискусії навколо М. С. Грушевського / М. Антонович // Український історик. – 1991–1992. – Т. XXVIII-XXIX. – Ч. 3-4 (110-111) / 1-4 (112-115).

7. Антонович М.Д. Михайло Грушевський у листуванні Івана Франка / М. Антонович // Український історик. – 1991–1992. – Т. XXVIII–XIX. – Ч. 3-4 (110-111)/1-4 (112-115).

8. Атаманенко А.Є. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність [Текст] / А. Атаманенко. – Національний університет «Острозька академія», Інститут дослідження української діаспори, Українське історичне товариство. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010.

9. Антонович М.Д. Зізнання Степана Томашівського: коментарі і переклад / М. Антонович // Український історик. – 1972. – Рік IX. – Ч. 1-2 (33-34).

10. Гирич І.Б. Грушевськознавство 1994–2009 років на сторінках «Українського історика» / І. Гирич // Український Історик. – Т. XLVI. – Ч. 1-4 (181-184). – К., 2009.

11. Сакада Л.Д. «Український історик»: Генеза, тематика, постаті [Текст] / Л. Сакада ; Українське історичне товариство, Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича, Національний ун-т «Острозька академія». – Нью-Йорк ; К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2003.